

Helena Avelar de Carvalho, *An Astrologer at Work in Late Medieval France. The Notebooks of S. Belle*, Leiden: Brill 2021 (Time, Astronomy, and Calendars, vol. 11), XII + 423 ss.; ISBN: 978-90-04-46337-0

DOI:10.25951/13181

W 2021 r. nakładem wydawnictwa Brill ukazała się znakomita monografia autorstwa Heleny Avelar de Carvalho. Niestety, autorka nie doczekała jej publikacji – zmarła 9 marca 2021 r. Książkę do druku finalnie przygotowali i wzbogacili indeksami Charles Burnett i Luis Ribeiro. Z punktu widzenia czytelnika to była bardzo dobra decyzja, albowiem dzięki temu ta niezwykle wartościowa pod względem merytorycznym, ale też wyjątkowo ciekawie napisana, książka trafiła do obiegu naukowego.

Od kilku dziesięcioleci było jasne, że dokumenty astrologiczne są ważnymi i cennymi źródłami. Jednakże tylko wtedy, gdy uwzględniona zostanie ich zawartość techniczna, będą mogły stać się integralną częścią historii astrologii. Aby te kwestie zostały w pełni wyjaśnione, konieczna jest szczegółowa egzegeza tekstu. Nadszedł czas, aby historycy zajęli się tymi źródłami z taką samą starannością metodologiczną, jaką poświęcają źródłom z zakresu innych dziedzin wiedzy, w ten sposób osiągną pełnię bogactwa informacji, jakie [źródła as] przekazują (s. 384)

– stwierdziła autorka w krótkim podsumowaniu, a myśl ta dostrzegalna jest w każdym paragrafie jej obszernej pracy (poczynając od wstępu, s. 4).

Recenzowana monografia stanowi bowiem swoiste studium *emploi* zawodowego astrologa, jak stwierdziła Helena Avelar de Carvalho – „przeciętnego praktyka” (s. 383) tworzącego w późnośredniowiecznej Francji, a więc w okresie, gdy astrologia była nie tylko wszechobecna, czy wręcz „wszechobowiązująca”, lecz także stanowiła ważny element edukacji akademickiej. Już tytuł zwiastuje jej treść, zamkniętą przez autorkę w trzech głównych częściach, na które składają się numerowane rozdziały i podrozdziały (a te z kolejnych, wyszczególnionych tematycznie, paragrafów). Rozważania merytoryczne poprzedzone zostały podziękowaniami

(*Acknowledgements*, s. IX) oraz wykazem obficie występujących ilustracji/zdjęć rękopisów (*List of Figures*, s. X–XI) i tabel (*List of Tables*, s. XII). Na część pierwszą pt. *The Context* składają się dwa rozdziały: wprowadzenie (1. *Introduction*, s. 3–36) oraz wykaz dzieł tytułowego bohatera – S. Belle’a (2. *Belle’s Workbooks*, s. 17–36). To tutaj autorka szczegółowo omówiła warsztat badawczy średniowiecznego astrologa, precyzyjnie wyjaśniając terminologię przywoływaną na kolejnych kartach książki (np. gwiazdy stałe, punkty fortuny, tzw. zasadę pięciu stopni, aspekty planetarne, węzły księżycowe). Tutaj także z dużą znajomością rzeczy zaprezentowała podstawę źródłową, która była bazą dla podjętych rozważań, a wszystko to na tle epoki i w kontekście życia i działalności Belle’a. Kolejna, druga część pt. *Horoscopy* (*The Horoscopes*, s. 37–354) stanowi najobszerniejszą i jednocześnie kluczową część monografii. W tej sekcji Helena Avelar de Carvalho, na podstawie każdorazowo prezentowanego z zegarmistrzowską precyzją horoskopu, omówiła techniki ich układania i interpretowania (rozdziały 3. *Interrogations*, s. 39–50, oraz 4. *Revolutions of the Years of the World*, s. 51–94), następnie rolę koniunkcji Saturna i Jowisza w prognozach astrologicznych (5. *Conjunctions of Jupiter and Saturn*, s. 95–125), dalej szczegółowo przedstawiła trzy horoskopy urodzinowe i dokonała ich analizy porównawczej (6. *Nativities: Three Judgements*, s. 126–182), a następnie zaprezentowała pokaźną kolekcję autorskich lub skopiowanych przez S. Belle’a horoskopów (jest ich aż 66!) (7. *The Collection of Horoscopes*, s. 183–354). Ostatnia, trzecia część zatytułowana *Almanach* (*The Almanac*, s. 355–384) to omówienie almanachu autorstwa S. Belle’a (8. *The Almanac 1468–1480*, s. 357–378) i swoiste podsumowanie jego działalności jako astrologa w kontekście stosowanych przezeń technik i wynikającej zeń znajomości zasad teoretycznych, pochodzących z dostępnej i cieszącej się uznaniem środowiska naukowego tzw. literatury przedmiotu autorstwa m.in. Klaudiusza Ptolemeusza, Albumasara, Alcabitiusa, Haly Abenrageda, Johna of Eschenden, Leopolda z Austrii, z której Belle korzystał (rozdział 9. *Beyond Astrological Techniques*, s. 379–384). Całości dopełniają trzy apendyksy: 1. zawierający dodatkowe uwagi na temat długości życia (*Appendix 1: Additional Notes on the Length of Life*, s. 385–393) oraz 2. wnikliwie referujący pozostawione na znajdujących się w Paryżu i Lizbonie rękopisach noty (*Appendix 2: Notes on the Manuscripts*, s. 394–397); apendyks 3. zawiera mapy i tablice genealogiczne (*Appendix 3: Maps and Genealogy*, s. 398–401). Aparat pomocniczy książki dopełnia bibliografia wraz z wykazem zastosowanych skrótów (*Bibliography and Abbreviations*, s. 402–415) oraz pięć indeksów: terminów i pojęć astrologicznych (*Index of Astrological Terms and Concepts*, s. 416–419), autorów (*Index of Authors*, s. 420), osobowy (*Index of People*, s. 421), geograficzny (*Index of Places*, s. 422) i indeks rękopisów (*Index of Manuscripts*, s. 423).

Tak skonstruowany formularz badawczy rozbudza ciekawość poznawczą historyków (i nie tylko), a także, co znacznie ważniejsze, daje możliwość systematycznego, metodycznego „podglądnięcia” astrologa w jego żmudnej pracy analityczno-interpretacyjno-predykcyjnej. Autorka bowiem krok po kroku starała się zaprezentować kolejne etapy tworzenia horoskopu, odwzorowując niejako tok myślenia Belle’a w kontekście przyświecającego mu celu. I te starania należy uznać za wielce udane! Przyglądając się bowiem opisom poszczególnych źródeł, nie sposób nie odnieść wrażenia, że mamy wręcz możliwość „współuczestniczenia” w kreatywnym procesie budowania horoskopu! A przykładów tego typu autorka nie szczędziła...

Książka imponuje zarówno obfitością materiału źródłowego, jak i sposobem jego wykorzystania. Helena Avelar de Carvalho bowiem, prócz prezentacji warsztatu pracy astrologa, dokonała niezwykle wnikliwej, przeprowadzonej z wielką starannością i, co szczególnie ważne przy tak hermetycznych źródłach – znajomością materii, analizy omawianego korpusu. Co więcej, dogłębną wiedzę z zakresu astrologii późnośredniowiecznej potrafiła umiejętnie przekazać czytelnikowi, prostym i zrozumiałym językiem objaśniając meandry tej wielce cenionej wówczas nauki, co nie tylko ułatwia lekturę książki, lecz także przekazuje współczesnym badaczom swoisty instruktaż pracy badawczej z horoskopami (natalnymi, horarnymi i elekcyjnymi, solariuszami i horoskopami rektyfikowanymi) czy almanachami astrologicznymi. Każdy horoskop (widoczny w postaci odwzorowanego wykresu horoskopowego bądź ilustracji pochodzącej bezpośrednio ze źródła) precyzyjnie rozczytała (co, biorąc pod uwagę mnogość stosowanych w tego typu źródłach symboli graficznych, bywa nie lada wyzwaniem), przetłumaczyła i gruntownie wyjaśniła. Niestety, tu pojawia się pewne zastrzeżenie dotyczące „uwspólniania rzeczywistości” polegającego na przeliczaniu średniowiecznych horoskopów współcześnie dostępnymi dla astrologów programami komputerowymi. I choć autorka próbowała to tłumaczyć względami badawczymi (w celu potwierdzenia danych astronomicznych, s. 31–32), to jednak nie jest to dla mnie wyjaśnienie przekonujące.

Na docenienie zasługuje szeroki kontekst polityczno-społeczno-kulturowy, albowiem autorka analizowane źródła przedstawiła w zestawieniu z licznie reprezentowanymi aspektami politycznymi, społecznymi, religijnymi, filozoficznymi czy edukacyjnymi. Oprócz eksplorowanych po wielokroć powiązań astrologii z medycyną czy meteorologią, ukazała ją nawet jako sztukę wielce pomocną w służbie wywiadowczej (s. 351)! Książka jest także ciekawa z punktu widzenia osobistego rozwoju Belle’a. Helena Avelar de Carvalho nie dość, że mocno osadziła astrologa w miejscu i czasach, których był przedstawicielem, to jeszcze

pokazała zmiany zachodzące w jego rozwoju zawodowym (s. 379), pojawiające się wątpliwości i pytania (choćby dotyczące oddziaływania ciał niebieskich na wolną wolę, s. 109, 125, 179, 182, 381, 383) czy starania zachowania poprawności politycznej względem władz kościelnych oraz świeckich (dowodem na to m.in. użycie szyfru numerycznego do zapisania trzynastu nazwisk, s. 351–352). Autorce w sposób mistrzowski udało się także nakreślić osobisty, zdaje się mocno emocjonalny, wątek odnoszący się do Belle’a układającego horoskopy natalne dla czwórki własnych dzieci (s. 287–299 i 309–316), przede wszystkim pierwszego syna Antoine’a, żyjącego zaledwie 112 dni (s. 287–292). I próbę niemalże rozpaczliwego „naginania” astrologicznych reguł...

Na docenienie zasługuje także aspekt edytorski monografii, co w przypadku wydawnictwa Brill jest chlubną normą. Cieszy również fakt, że wydawnictwo to dostrzegło potężny potencjał drzemący w monografii osadzonej na niezwykle ciekawych, a jednocześnie wielce wymagających źródłach astrologicznych. Bo choć materia trudna, to owoce będące wynikiem jej eksploracji wielce wartościowe, a recenzowana monografia żywym tego przykładem.

Bogactwo treści, płynna i wciągająca narracja, merytoryczne komentarze, klarowne objaśnienia, przejrzysta koncepcja rozdziałów, imponujący materiał ilustracyjny, liczne zestawienia tabelaryczne, ułatwiające „poruszanie się” po książce indeksy oraz wartościowy wykaz źródeł i wykorzystanej literatury przedmiotu to cechy charakteryzujące tę znakomitą monografię. Lektura książki wprowadza czytelnika w przesiąkniętą przekonaniem o oddziaływaniu świata księżycowego na świat podksiężycowy atmosferę epoki. Epoki, w której żył i tworzył astrolog S. Belle, a do którego świata zaprosiła nas Helena Avelar de Carvalho.

Sylwia Konarska-Zimnicka (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

ORCID: 0000-0002-8337-1637

O autorce:

dr hab. Sylwia Konarska-Zimnicka – profesor w Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Zainteresowania badawcze: historia nauki średniowiecznej i wczesnonowożytnej (przede wszystkim astronomia, astrologia, medycyna, ziołolecznictwo), historia kultury, historia rozrywki i kody, edytorstwo źródeł historycznych.

e-mail: sylwia.konarska-zimnicka@ujk.edu.pl